

ЮРКОВА „КРИВДА“

Юрко вловив зрештою ту, ґрунтовну, і, здавалося, конче потрібну йому, для розмови з начполітом, — думку. Через те й прокинувся він сьогодні зранку.

Поспіхом одягнувся, нашвидку попоїв і прудко, бігцем навіть, (Юрко всміхнувся, стишив крок) — до старої стайні, до „аерстату свого“, подався навпростець. — Ну, щоб пак! Щоб пак! Сьогодні в колгоспі буде начполіт Повстанський. Повстанський, що лише днями, на райпартконференції, згадуючи в своїй доповіді кращих конюхів-ударників Радівського колгоспу, говорив і про його любу товаришку Надійку, і про бригадира Никодимича, і про нього, Юрка Дарчина. Ба навіть поруч із Никодимичем його, Юрка, поставив...

Нова, приємна згадка, мов теплий промінь, раптово бризнула: — довга груднева ніч уже заходила. Куценька і наче дощами в глибоку лощовину змита, — яскравими вогниками різала молдавська Радівка густі сутінки й дзвінко бриніла безугавним гомоном. Скрізь — і всі -- в селі (і товариші, і друзі й недруги) читали в райгазеті „Жовтень“ про доповідь Повстанського. Тоді й ясноока подруга його, Надійка, в гурті колгоспників голосно статтю ту прочитала, і теж... — Юрко помітив, що обійшов уже ставок, закутий льодовою гладінню покривала, що вже береться узвозом, засніженим до виднокругу, а на горі самій з хвиль блілого сивіння, немов з туману, поволі виринають: і подвір'я колективу, і стайні, зубчасто криті черепицею... — І певно тому й літ думок його про... — Мрійливо зіщулив карий погляд. Тріпнув поривно головою... — ну, про Надійку. Надійка! Любить він її! І вона... Авжеж, бо — „Мій русявий ти, ударнику!“, „Розумний комсомольче!“... Та навіть і на КСМосередку, як ото виступив він на інформацію Никодимича про участь комсомольців у підготовці тягла до весни. Небагато говорив. Лише конкретно, стисло пропозиції свої формулював. Потім — ліктем торкнула: „І я рада, що люблю тебе!“ А кучерями обличчя йому полоскотала.

Та раптом (і через ню ж, Надійку, сталося так!) збори кінчаються його поразкою. Власне, коли на одверту, то поча-

лося так: він гаряче підтримав пропозицію відокремити в стару, теплішу стайню слабосилих коней. „А вже тоді“, — казав, — „прикріпити їх, розбивши на п'ятірки, до ретельних конюхів-ударників, і щоб ці коні були в такому ж стані, як і решта — в найкоротший строк“.

Буйним шумом оплесків відповіли на те збори. Крізь шум тоді й почув її признання.

Але далі! Ось, прошу, — маєте! Виступають інші. Виступає й його любя, і... бере на себе нові зобов'язання, пропонує: „Я сама доглядатиму шестеро коней!“ Це, звісно, не погано, і збори (та й він також) оплесками перервали її слово. Але вся суть у тому, що далі вже розчарування й цілковите здивування полонили його, бо після оплесків, коли всі, мов занімали в напруженій увазі, Надійка зведе голову, впрост на нього дивиться і, запально, вимогливо, промовляє: „Найкращих ударників комсомольців, які прослухали в гуртку лекції ветлікаря, зовсім звільнити від роботи в новій стайні й сьогодні ж перевести на постійну до старої, („до ізолятора“, — сказала), бо потреба на нього завжди буде. Ми мусимо так підготуватись до весни, (і все його з очей не випускала), щоб коні, які з тих чи тих причин вибуватимуть із строю, чимшвидше верталися назад. А в ізоляторі — коней необхідно твердо закріпляти за виділеними комсомольцями. І що це дуже важлива ділянка нашої роботи, я пропоную: туди — кращих із нас!“ — так закінчила.

Потім виявилось, то це Никодимич подав їй таку думку, але збори постановили: утворити в старій стайні допоміжну комсомольську ланку бригади Никодимича з кращих із кращих. І перша кандидатура „кращого з кращих“ була його, Юркова.

Тоді не виступив: ні „за“, ні „проти“: що казати? — і сам не знав, Надійчина бо пропозиція геть руйнувала його таємну мрію, його найдорожчі плани: закріплених за ним коней довести до стану кращих на цілу стайню.

Щоправда, досягнення ті вже бачили усі, але його вони не задовольняли. Допоминався (і знав, що це цілком можливо) більших, кращих наслідків, щоб потім обґрунтовано поставити питання про повноцінний трудовень і висунути вимогу — „під його догляд додати принаймні ще трьох коней“. Висновок простий: на загальне число коней — меншає число конюхів, а навесні — більшає число робітників у полі.

Ну, а тепер? — нервував Юрко, простуючи до стайні. — Тепер, що можна вдіти йому?

Стиха рипіли чоботи, наче то скрадливо листя сухе шелестіло. Подихи високо кублилися в дзвінкому морозному повітрі. Вже міряючи відстань до колгоспного подвір'я, що ясно вимальовувалося з сірих смуг блілого ранку обрисами при-

земкуватих стаєнь, згадав: — сьогодні він уперше йде зранку до старої стайні.

І напевно перший! — радісно стрибнула думка. Допоміжна ланка ще вчора розподілила слабосилих коней.

Але прикро Юркові: — розбили, зруйнували його задум. І хто? — Надійка!

Це спершу вразило. Після зборів і вчора, після розподілу слабосилих коней, не міг, була несила глянути на свою подругу, підійти, заговорити з нею. Навпаки! Злостячись, демонстративно кинув (був певен, що й вона почує. А кинув ніби жартома): „Вельми мудра пропозиція: кращим — місце біля гірших“. Та десь у самій глибині свідомості гостро відчув усю свою неправоту, але... — Але й Надійка ж утнула штуку! — А вона: — з докором глянула і нічого, геть нічого йому на те не відповіла. І коли вже ладнався йти додому, зробила вигляд, що зовсім його не помічає, що в неї ще — ох, як багато тут роботи! Та ще — гукнула до коня: „Ану, давай ногу! Завтра приїде начполіт... щоб ти мені був, як картинка!“

...Рвучко вийшов тоді із стайні. За дверима зупинився. В запальному гніві хвилювалися думки.

І хоч не пізній ще був час, здав коней черговому і пішов. Додому пішов. Пішов і сам на себе злий, обурений, бо коні таки занедбані: до нього потрапили коні вчорашніх індивідуалів: брудні, непідстрижені, худі. Як спід віяла сипалося й летіло з їхньої шерсті, коли ходив по ній шкреблом — аж очі шулив.

...Цілий вечір сидів, задуманий, удома. Вночі картав себе, що безглуздо наіндючився, рано пішов із стайні (сонце ще рясно заливало обрії скісним промінням). А від того, наче й ліжко дуже вже мультим здавалося. І ніч була довга, неймовірно довга. Часом прислухався: чи не залунають на вулиці за вікном знайомі дрібні кроки Надійчині (хати їхні поруч). Кортіло дізнатися: коли ж вона додому приїде? А може й не сама вже?.. Може з кимсь і десь?.. — Та так і не почув: заснув.

Прокинувся — ще ніч на дворі. Проте, побіг. Не до нової стайні, куди на пам'ять знав усі вибоїнки шляху, не до коней, яких уже, немов дітей, привчив ласкавості до себе. І біль від того був, пекучий біль за план, за задум свій, нездійснений.

... Юрко вже заходив на подвір'я. І знов спливли думки. — Через те, власне, й пішов він зранку, щоб не прогавити приїзду начполіта: на нього ще була надія. Мав думку: скористатися з доповіді на партконференції, і, коли начполіт завітає в стару стайню, назвати себе, і тут же розповісти, сказати йому про свою кривду. Він, як комсомолец, скорився, звісно, постанові зборів, та деж доцільність цієї постанови?.. де логіка її? Там — ішов він уперед, до рекорду, в догляді

за кіньми, готувався, а тут... Ну, що він має навзамін? Слабосилих коней доглядати?.. Інші ж і Надійка? Про них він так і скаже: „Знали, що не дадуть кращих показників, то й пішли сюди, їм бо немає чого втрачати там. Але він...“ Яка це, справді, прикра річ! Адже Надійчина пропозиція — для нього це лише марна втрата часу, бо поки коні підправляться, поки доведеш їх до ладу — інших тобі вже годі навздогнати.

...Як вритий став серед подвір'я. Увагу прикували: навстіж відчинені двері в кінці старої стайні, широка кривуляста пляма світла на снігу — і голоси. — Чоловічі голоси, — виразно чув, — лунають саме там, де Надійчина п'ятірка. Але що ж сталося?...

Мов на відповідь, жіночий голос вихопився з стайні (Надійчин! — упівзнав):

— Ось, погляньте і на цього!

Хитнувся довгими, кострубатими тінями ліхтар, смикнулася пляма на снігу й побігла, зникла за дверима. По тому — глухо перемовилися чоловічі голоси.

— Вона вже тут! Надійка тут! — Юрко не міг одразу вловити те гостре, незрозуміло-дивне почуття, що охопило його першу мить. Лише притомом до дверей серединних кинувся. І коли ввійшов у стайню, в самому кінці її, на другій половині, побачив якихось чоловіків побіля коней, Надійку — і тихцем рушив попід стіною укiнець.

Мав намір зупинитися на такій відстані, щоб тільки чути їхні голоси, самому не показуватись. І попереду себе — чергового з першої половини стайні вздрів тоді ж (і теж попід стіною).

Наблизився. — Щоб зауважити: „Чого залишив коні, пішов на другу половину?“

Та черговий обернувся, застережливо звів руку, схилився й перший голос зняв:

— Начальник політвідділу... Повстанський!

Юрко шарпнувся:

— Де?

— Он, — хитнув головою в кінець стайні черговий, — розмовляє з Надійкою. Там і голова колгоспу, і Никодимич... бригадир.

Подався трохи наперед. Зупинився, мов щось забув сказати.

— А слухай, той... давно Повстанський тут?

— З півгодини, як приїхав. Надійка коней порала й співала, а він почув...

Витягнувся, цілим корпусом подався пружно наперед. — Низький голос! Певно, начполіт говорить.

Коні глухо фиркнули. Десь позаду неспокійно, лунко застукали копита по помосту: — Не чути!..

Ближче підійшов. І вже добре бачив: начполіт (у такому ж,

як і він, козушку до колін, у буденівці зеленій) до Надійки — півзворотом. Надійка (простоволоса, в розстібнутому чорному пальті) на гриву долоню свою буланому поклала:

— Я всім уже попідстригала хвости і гриви. А цей, буланний, мене таки турбував: не їв чомусь. І першу ніч довелося заночувати в стайні. Я, товаришу начальник, просто боялася за нього. Але тепер уже за всіх своїх коней не боюся, і вирішила: сьогодні ж, щойно прийде мій товариш, Юрко Дарчин, я викликаю його на змагання...

Сквапно озвався низький голос. Надійка ствердно хитнула головою (посмішка заграла в неї на обличчі), і долоню зняла з підстриженої гриви.

Буланний засопів, сторожко позадкував від ясел. По вочому вишкірюючи зуби, сірий кінь тягнувся мордою до плеча буланого.

— Но, но, — кусатись! — різко, високим голосом тукнула й, нечутно зігнувшись, під шиєю буланого пролізла й зіп'ялася, стала поміж кінями. Накинула на сірого обротью.

Гойднувся ліхтар. Скоцюрбилися, стрибками побігли тіні по помосту. Чоловічі постаті скупчилися круг буланого.

... З усіх сил стримував своє бажання: виступити раптово наперед і промовити, ні до кого не звертаючись: „Я тут уже!“. Боляче вразили Надійчині слова — „Коли прийде“. Мовляв, вона тут, а він іще винижується вдома.

І знову (тепер виразно, чітко) чув голос начполітів, хоч і не бачив його за широкими підпорами-стовпами: — „Це дуже непогано, товаришко. Ще за місяць до весни доможіться, щоб у колгоспі зовсім не було слабосилих коней. У нас зима повинна пройти під знаком цілковитої підготовки до сівби, успіх бо її, весни, вирішується поглибленою зимовою роботою. Зима вирішує. Тимто вже тепер рішуче треба битися за кожную робітну хвилину. Ось ви кажете — „ще не всі ваші товариші прийшли“, а кожна утрачена хвилина робітного часу — це хвилина прогуляна, вкрадена у пролетарської держави. Розкрадач таких хвилин — той самий прогульник... — І щось суворо запитав. Запитав і голова колгоспу. Надійка неголосно жваво відповіла. Але ще не виходили вони із стайні, Юрко (і в скронях молотками стукотіло, обличчя взялася гарячою хвилею сорому) помашки, тихо, щоб не грюкнути, передчасно, щоб не викрити свою присутність — намацав на кілочках у стіні: шкребло, щітку, ножиці...

Він чув: „...ознайомлюсь з деякими справами в колгоспі, тоді, в обід так, не пізніше, огляну вашу стайню“.

Юрко лише прикидав у думці: чи встигне він, заким приїде начполіт, не тільки впоратись, нагодувати коні, прибрати ясла, — а й копити всім почистити.

Мовчазно схвалив бажання своєї любої Надійки: — змагатися! Змагатися за якість!

Тільки хвилювався, щоб не заходила вона тепер. — Нехай пізніше, трохи пізніше, поки надолужить він удома вчора ввечері по дурному, розтринькані години. А коли Надійка не прийде, він сам до неї піде, щоб сказати про свої умови на змагання.

І хотілося співати від щойно переживаного почуття. Серце вщерть налилося радістю. — Отже, немає в нього болю, немає кривди, саме бо тут: його задум, його плани — чудово перетворюються в життя. А прикріплені до нього слабосилі коні на цілу стайню будуть кращі до весни.

Юрко вдарив об щітку шкреблом. Роздягнув і кинув під стіну на бантину кожушок. Легенько провів шкреблом по клубах вороного...

Жеребець притиснув хвіст, гучно стукнув копитом. Присунувся тремливим боком до Юрка.

Мов збитий порох, слід шкребла завихрилася лупа.

ЛІРИЧНИЙ ЕСКІЗ

Горизонту срібний гарус
Замережує далінь.
Мов крило, легенький парус
Одірвався від землі.

Тут і там — і там далеко
Пароходи, катерки...
Над прибоєм білий клекіт,
Білий шум зняли чайки....

Відпливайте пароходи
В той старий, далекий світ.
Там трудящому народу
Передайте наш привіт...

Розкажіть про нашу силу,
Про країну, що росте...
Хай бійців зміцнить, окрилить
Переможний спів гостей...

Зацвітають срібно води,
Лине пісня з даліни...
Відпливають пароходи
Й овітрилені човни...

Мов крило тріпоче гарус,
Спалахне і пада в тінь...
Горизонту срібний парус
Замережує далінь...

Одеса, 1933

ВЕСНА У КОЛГОСПІ

В колгоспі весна починається так,
Що кинуть „прощай“ не встигаєш зимі ти.
Над ставом верба починає шуміти,
Й зворушливо сосна верхів'я хита...

Ще інеем квітнуть колгоспні сади
Та тепло всміхаються очі людини.
Аж надто повільно минають години
Й тривожний виходить на тік бригадир...

Немов на параді — сівалок загін,
Плуги під навісом, борінки юрбою.
Машини чекають — готові до бою,
Відкрийте їм брами і дайте розгін.

Комора... Приглушено трієр гуде.
І ллється на рядна добірне насіння.
Наснажені радістю, силою, вмінням
Готові до бою загони людей...

Здорові
Корови
І коні міцні,
Колгосп — вирушати на поле — готовий...
Та лан ще в наметах блакитно-шовкових
І сиві сади запорошує сніг...

Карлівка, 1934

БУР'ЯНИ

оповідання

Ген, за пагорком, на придінецькій низині, в синяві уранішнього туману густими соснами спинився бір. Туди, до того бору й підходить ярий клин, що його вчора за постановою правління колгоспу „Спільна Праця“ придоручено обробити й посіяти бригадиру Михайлові Стрільцеві. Ото він і йде подивитися на той клин. Прикинути оком, розпланувати час і можливості. Під ногами йому шарудить ще вогкий пісок, інде хлюпотять калюжки, а в смагляве обличчя б'ють ледь теплі промені квітневого сонця.

Як зійшов на пагорок — впіймав на очі польовий розгін, що підкотився йому аж під ноги увесь в стовбурах торішніх будяків, дикого щавелю, молочаю... Вії на очах Михайлові з несподіванки кліпнули, а під ложечкою зассало так само непріємно, як і вчора на зборах. В уяві на весь зріст йому став Волошин Яків — полевод колгоспу. І тепер, як і вчора, Михайла обпекла та Волошинова ехидна усмішка.

„Чого він хоче од мене? Мо' думає, що не впораюся? Мо' думає, що я ото в місті на будівництві робив рік, то вже й од сільської роботи одбився, не знаю як і що тре...“ — питається сам себе Стрілець, споглядаючи руду, забур'янену низину ярого клину, як споглядає командарм фронт, на якому він от-от має дати ворогові останній бій.

Лежить клин, як переліг злежаний, з минулої весни, з торішнього літа й осени не ораний. Повернувся ото Стрілець з будівельних робіт із Харкова, чув — розповідали колгоспники: лисиці і вовка на тім клині в чагарях тих уже позаводилося. А що зайця того, ховрахів і мишви, то й сказати важко скільки там їх розгніздилося. Та й де ж не розплодитися, де не розгулятися звірині всякій, як не на тім клині. Бур'яни там по шию чоловікові.

Казав якось Широкоград Стрільцеві:

— Минулого літа бувало, виженемо на той клин худобу пастися — а вона ото як розбредеться тими чагарями — потижно ~~дровилося~~ шукати. А Юрченків бичок мурий, то просто

здичавів. Вигнав його Юрченко вранці на той клин пастися, а вечором пішов забирати. Ходив до півночі, шукав — немає бичка, мов його й на світі не було. Все літо шукав. І вже був певен, що його або вкрадено, або вовки, вийшовши з придніецьких соснових борів, надибали і з'їли.. Аж ні. Восени якось побачили люди — ходить коло села худобина мура, бик. Впізнав Юрченко його по налигачу, що на шиї був йому за-в'язаний, кинувся ловити — а він навіткача. Дике зробилося — ні підступитися. З тиждень ганялися за ним, доки впіймали...

Зануривши очі у вогку вранішню далечінь Стрілець оглядає клин:

— Он які чагарі тут, — каже у півголоса і йде до соснового бору на піски, що галалаєвкою звуться. Шлях йому перетинають стовбури торішніх будяків, чортополоху й рип'яшника, а під ногами, аж іти важко, товстий шар злежаного, висушеного вітрами й морозами — бур'яну. Тут і спориш, і перекотиполе, поляглий пирій і осот, будяк-сіянець, а по ньому хмелем довгохвоста берізка. Дерева й шипшина кущами вже порозгнізджувалася. Он як хазяйнували тут глитайські недобитки! — аж скрикнув Стрілець, важко віддихнувся й спинився, глянув довкола себе, примружив очі гнівом наліті. — Хазяйнували вороги... тепер клин виорати треба, посіяти...

І знову в Стрільцеву уяву вривається полевод, знову відчуває неприємність од тих кількох пар дядюшківських очей, що так прикро й туго дивилися на нього коли начальник політвідділу Вовчанської МТС товариш Рузіс висунув Стрільцеву кандидатуру на бригадира другої... Дядюшки промовчали те, зате молодь просто руками за нього вхопилася. Волошин Яків теж гукав „за“, але при тому так ехидно, так гостро сміявся кидаючи крізь той регіт:

— Спробуй, спробуй. Це тобі не в городі... А мо' і впо-раєшся...

Стрілець тоді замовчав, але спостерігши тугий погляд Рузісових, очей, що просто були вкипіли у Волошина, сказав:

— І спробую...

Волошин по цьому зник десь у натовпі за порогом, дядюшки розрадливо переглянулися, запалили самокрутки й теж подалися з управи, а Стрільця оточила молодь — хлопці, дівчата, молодожони й молодиці. Найближче до нього стали Юрченко й Широкоград.

— Не зважай ти, Михайле, на оте охвісття, — мовив Юрченко бойовим тоном. — Ось, — повів рукою довкола, — молоде наше село. Жовтнєве.

Широкоград і собі:

— Ніби ворог окопи на позиції — такі бур'яни на тім клині наш полевод повирощував...

Хлопчина білявий, з очима миготливими, широкою усмішкою на округлім обличчі й собі до Стрільця:

— Ти, Михайле, так що й не той... кажу — не сердся на тих дядюшок. Чорт одноосібний в душах їм сидить ще. Виженемо! Роботою ударною, прикладом комсомольським запалимо їх, і значить той...

А як збори розходились і товариш Рузіс Стрільцеві сказав:

— Ото Михайле знай: тобі доручено той клин — то ти вже по більшовицькому візьми його в шори. Ти відповідаєш, от...

Все це було вчора. А сьогодні ось іде Стрілець тим клином, оглядає його, а під ногами злежаний осот, курай, кукіль і спориш. Зерно з усього того ще восени вітри оббили на землю і, воно он, під теплим покривом, вже ключками взялося, сходить. Ще тиждень-два, і буйна зелень бур'янів потягнеться до сонця, вкриє землю. Смоктатиме з неї животворчі соки так потрібні хлібам, виснажуватиме клин. Що діяти з тими бур'янами? Вигнати плуги й приорати? Ні. Бур'яни виб'ються й з глибини борозен, заглушать посіяне. Що ж робити?

Стрілець дивиться довкола себе, думає: що ж робити? На очі йому потрапляє чорна гора, що стоїть аж ген коло бору. Придивляється пильно: ожеред. Що б воно? Сіно? Солома? Бур'ян? Аж чорний... що б воно?

Іде. Підійшов до тої гори, висмикнув жмут з середини: житня солома. Ні, не солома, — січка. Миші пересікли колись довгі стебла на цурупалки. Прикинув оком на той жмут, вгадує, скільки б років тій солomé було, і чого вона лежить отут, та ще отаким от ожередом? Рік... два... три — може... Чого вона лежить тут? А в колгоспі — коней, в колгоспників — худоби не було чим узимку годувати. Що б воно за знак, га?

Надпівдні повернувся Стрілець у Жовтневе, впіймав коло управи колгоспу Волошина Якова:

— Товаришу полеводе!

— Га!

— Що ото за ожеред на ярім кліні... солома?

— А... то наш недоторканий фонд... фуражний.

— Обдивився я, дуже вже його миші торкнулися. Січка сама... й смердить мишачим послідом.

— Не знаю, мо' той... Справді мишви там до гибелі.

— От бачиш Якове, як ви хазяїнуєте: взимку нічим було коней годувати, а мишей було чим...

— Управа постановила, що той ожеред — недоторканий фонд. Я тут не при чому.

Два дядюшки стоять збоку, плечима знизують, слухаючи ту розмову. Нарешті один з них, бородатий, невтримує, підступає до Волошина й Стрільця, каже:

— Були тут в управі такі хазяїни, у Вовчанському базарними днями на барахлі всяким приторговували, а тут робили так, щоб ми той... У колгосп розувірилися значить, от.

— Та де там... — роблено всміхаючись одказує на те Во-

лошин. — Сами ж ви голосували, щоб той ожеред був недоторканий фонд.

— Еге ж — голосували... А як гинути коні з голоду почали — казав же я: давайте ту солому... січки нарубаємо, паритимемо й той... То управа й стала проти. І загинуло в нас більше десятка тягла кінського, от.

Стрілець замислився. Не сказавши нікому більше й слова, пішов до управи.

А другого ранку, як тільки на сході рожевінню спалахнуло небо — з другої бригади в напрямі ожереду їхала валка парокінних підвід. На передній сам Стрілець, та ще двоє хлопців. Доїхавши ожереду, підводи спинилися. Стрілець перший зіскочив з гарби.

— Товариші, загоньте гарби навколо ожереду. Половина — Іван, Семен, Данило, Остап, Грицько, Петро, Леся — всі дівчата й жінки гайда на ожеред. Розвеземо по полю цю, недоїдену мишвою солому, вкриємо нею клин...

— Приорювати будемо її, га?

— Ні! Випалити бур'ян на цім клині мусимо.

І закипіла робота. Над ожередом аж до неба стовпом звелася курява, а крізь неї було чути:

— Давайте! давайте! товариші!

В усі кінці клину пішли гарби, повні посіченої на друзки житньої соломи. Колгоспники скидали її там купами й валками.

Два дні, з ранку й до вечора, працювала Стрільцева бригада, розвезла ожеред, вкрила клин шаром соломи. Тисячі мишей кинулися з ожереду під ту покрівлю. Це бачив Стрілець і проймайся страхом за майбутнє посіву. Адже вони, ті миші, видіять кинуте зерно в землю. Що з ними діяти? Вигнати — запаливши покрівлю з одного кінця? Ну, втечуть. Куди? Звісно на озимий клин, або на лани сусіднього колгоспу. Що робити?

Увечері, як підводи з повними соломою на підстілку коням драбинами вже налагодились од'їздити до колгоспу на клин прийшов сам полевод, „подивитися роботу“, як він пояснив бригадникам. Підступивши до Стрільця, мовив:

— То що ж Михайле, мо' й запалимо оце зараз? Саме й вітер од села на Дінець, то так що й не страшно. Давай запалимо.

— Тисячі мишей з ожереду сюди втекло, то ж — гроза на майбутній посів.

— Дурниця! Вогонь усіх їх вижене з клину.

— Куди? На озимий клин, чи на лани сусіднього колгоспу?

— Ну, а хочби й так. Яке нам діло до сусід. Аби не на наше...

Стрілець припав тугим поглядом до Волошинового обличчя. Той знітився, зам'явся.

— Ні, сьогодні не палитиму, — одмовив Стрілець. А згодом додав. — Поміркую ще, пораджусь в управі.

— Я полевод! Зо мною радься...

— Завтра, — твердо вимовив Стрілець і пішов до гарб. Вискочив на передню, гукнув. — По-о-о-їхали, товариші!

Гарби рушили в колгосп. Волошин zostався край клину. Стояв самотою, дивився невідомо куди, думав незнати про що. Згодом Стрілець спостеріг, як він рушив і швидко пішов слідом за гарбами. Біг. Догнав аж під селом і вискочив на гарбу, сів поруч Стрільця.

— Фу-у, — важко віддихнувся. — Лелве догнав. — Як в'їхали в село, спитав: а чому ти, Михайле, гадаєш, що завтра бур'ян зручніше палити?

— Мишей треба спалити. Пораджуся на управі — як.

— Як же ти їх спалиш? Всеодно вогонь їх вижене на озимий клин, або на лани сусіднього колгоспу. Якби були спалили сьогодні, то завтра б і оранку почали...

— Завтра й почнемо .. — одповів Стрілець і зсочив з гарби, гукнув до хлопців, дівчат. — Перекажіть конюхам, щоб коні на ранок були нагодовані, збруя щоб ладна була. А ви сами передивіться там плуги, борони... Я скоро повернуся... — й подався скорою ходою вподовж вулиці.

Услід йому Волошинів голос:

— А ти ж куди ото? Чи надовго...

Та Стрілець, тільки рукою махнувши, зник за поворотом, проскочив стежкою через городи й вийшов на шлях. А через півгодини він увійшов до будинку політвідділу МТС. В ту ж мить зза столу, з кола двох людей йому назустріч підвівся товариш Рузіс. Широка посмішка на довгообразому обличчі викликала таку ж щиру й одверту посмішку Стрільцеві. Підвівся зза столу й сивоголовий, із зморшками під очима — директор МТС товариш Касян.

— Драстуй Михайле, — й Рузіс міцно тисне Стрільцеві руку. — Сідай, — мовив, — розкажуй, як зустрічає „Спільна праця“ весну цю: Коли виїздите в поле. Чи був уже спробний виїзд? Розкажуй...

І Касян тисне руку бригадирові:

— Здоров, Стрільчику. Кажі: що ти там уже вистрелив...

— За спішним я ділом до вас, товариші...

— Сідай, — показує товариш Рузіс на стілець, — розкажуй...

І сіли всі навколо столу. Очі начполіта увібрали в себе всю Стрільцеву молодецьку постать, лагідно тримають у своїх обіймах лице бригадирове, повне одвертості й трошки хитруватого спокою. Сивоголовий директор крутить з махорки самокрутку й теж повним спокою поглядом дивиться на Стрільця. Помполіт Фесенко, схилившись на стіл, дописує статтю для районної газети.

Стрілець почав. Короткими фразами, повними запалу молодечого розказував він про все, що встиг за ці три дні зробити на тім клині. Рузіс і Касян слухали його тихо, переводячи

подихи, щоб жодного слова не пропустити, жодної деталі з підготовки в колгоспі до весни не оминуті.

— Егеж... То я й вирішив розтрусити соломі по полю й випалити ті бур'яни... Тільки ж мишви там тисячі. Ну, запалимо ми соломі — мишва вся й піде точити озимину. Що робити? Оце й прийшов я до вас порадитися: що мені робити?

Товариш Рузіс перекинув погляд лагідних очей на директора, хвилину дивився мовчки в посповане вже зморшками обличчя.

— Великої шкоди ці миші завдають нам.

— А завдають, — притакнув директор і обернув обличчя до Стрільця, хотів щось сказати, чи про щось розпитати. Але в ту ж мить над столом звівся товариш Рузіс.

— Якове Яковичу, — звернувся він до сивого директора, — що ви скажете на отаку мою пропозицію.

— А саме, — й директор, а за ним Стрілець і Фесенко посповиди на Рузіса повні цікавості погляди. — Слухаємо, кажи, — додав директор.

— Коли б вивести на той клин всю Стрільцеву бригаду з смолоскипами і, щоб запалити той солом'яний покров з усіх кінців разом, щоб, значить, вогонь сходився од країв у центр... Напевне тоді всі миші загинуть. Адже вони потраплять в огняне кільце, полум'я перетне їм усякі шляхи до втікання. Я думаю, що це єдиний вихід — не пустити мишви на озимий клин... Як ви товариші на це?

— От правильно! — аж вихопився з стільця, вигукнув Стрілець. — От резон, так да резон.

— Цілком схвалюю, — притакнув і директор. Капкан прекрасний, жодна миша не втече. Нір вони ще не встигли накопати.

— То я завтра чуть на світ і той... запалю. А як вигорить зразу ж пускаю й плуг. Вогонь землю підпарить, просушить... От воно й той... харашо! А Волошин мене підбивав: запалимо сьогодні, каже — от з цього краю, од села, значить, і хай вогонь жене мишей на лани сусіднього колгоспу... — Стрілець по цьому зводиться зза столу, подає руку товаришеві Рузісу, директорові й помполітові. — Поспішу. Хлопці мої й дівчата вже той... готують коней, плуги, борони. Піду, смолоскипи приготуємо, значить... — Прощається й спішить до дверей. Його випроводжають начполіт і директор.

І знову шарудить під ногами Стрільцевими на шляху вогкий пісок. Обабіч сосни, верби на легкому нічному вітрі поспивають, гудуть. Небо зірчатим наметом пливе ген, до обрію. Радість лоскоче груди Михайлові, як лоскоче йому обличчя квітневе повітря. Голова думками повніє, а в уяві знову постають оті постаті дядюшків, що на зборах мовчали, постать полевода Волошина... Що він за чоловік такий? Холодний, ні іскорки радості в ньому, ні кришки боління за справу кол-

госпного господарювання. Товариш Рузіс про нього на зборах тоді сказав: флегма якась... Воно так і є. Підкуркульницька флегма... А він же до вступу в колгосп середняком був... Тягне мабуть його на „своє“ чорт власницький, в душі йому сидить, спокушає...

Міркуючи про се, про те — дійшов Стрілець села, і зразу ж у свою бригаду кинувся. Хлопці пораються коло коней, на гарби плуги, борони складають. На стайні бригадний лимар упряж оглядає, що треба — ушивальником пристебне, до шлей нові постромки вчіплює.

— Ех і пахонем же ми завтра! — уздрівши Стрільця, каже він. — Землю до неба підведемо...

Стрілець осміхається:

— Як збруя, все в порядку?

— Все, товаришу бригадире. Все, о! — й лимар показує на розвішені по бантині, вимазані березовим дьогтем ремінняні шлеї, хамути, уздечки й недоуздки, на віжки й плетені з шпату обротьки. — Є!

Бригадир хазяйновитим оком оглядає все те і раптом питається:

— Дьогтю в тебе ще багато є?

Лимар здивований запитанням так само здивовано дивиться на бригадира. Нарешті, показуючи рукою в куток, каже:

— Он, повнісінький бочонок... пудів із три набереться ще.

— Ага... Ото й добре. То от що товаришок: дістань тридцять тичок і намотай на їхні кінці таке вроді віхтів з конопель. Поприв'язуй ті віхті дротом. Налий відро дьогтю, зав'яжи його і все те на гарбу.

— Для чого ж то Михайле? — зовсім дивуючись, питається лимар.

— Бур'яни на ярім клині палитимемо, от.

Плечима знизує лимар:

— Не розумію...

— Довго розказувать. Приготуй віхтів — прошу, і дьогтю налий. Сам завтра побачиш.

Потім Стрілець оглядав стайні й коней.

А як з півдня потяг теплий передранішній вітрець в напрямі ярого клину, тоді цокаючи залізом плугів та борін, видзвонюючи чугоном втулків та залізом осяниць, їхали підводи. Над валкою, з гарби, в якій сиділи дівчата, гоготливим полум'ям знялася пісня:

Ще й сонце не сходи-и-и-ть
А ми вже на бі-і-й,
Ударимо ж гро-о-зно-о-о
По жисті старі-і-і-й

Нам життя нова
Вже всміхається, ге-е-й —
Ні грім, ні чвира
Нас не спинять ні-і-де.

Палахкотить пісня, дзвенить голосами сталевими, будить довоколишні поля. Бори, зачувши її — ожили, шумлять.

Та ось підводи й спинилися. Стрілець до бригадників каже:

— Скидайте плуги, борони, кладіть їх поки час та справа он там, край дороги. А по тому — одпряжіть коней, хай прив'язані коло гарб трохи постоять. Оце хай роблять хлопці. А ви, дівчата, беріть там з гарби на тичках конопляні віхті й відро з дьогтем...

— Що?.. Мо, хлопцям-колеса підмажемо? — жартівливо, захриплим од співання голосом питається комсомолка Леся й перша кидається взяти смолоскипи. — А давайте... підмажемо хлопцям...

— Сама собі підмаж, а то іч — скрипить як, — оджартується білявий бригадник.

— Ать... бодай вас, дівчата, ну... ой... — Стрілець регоче на весь лан. Нарешті каже: — Беріть дівчата віхті, намочуйте їх добре в дьоготь. — Обертається до хлопців, що пораються коло гарби. — А ви, товаришочки, біжіть ген у той край клину й підпалюйте купи бур'яну, перію, соломи, що лежать по межі. Біжіть, паліть з усіх кінців... Дівчата з віхтями підуть за вами слідом, запалюватимуть од тих багаттів смолоскипи і підпалюватимуть од країв, од межі значить, шар соломи, що нею вкритий клин. Це — щоб не тільки бур'яни випалити, а й мишей...

Стрільчику, і то ти сам домитикувався до цього? — захоплено, пройнятим гордістю за свого бригадира голосом, питається Леся.

— Ні, не сам.

— А хто ж? Чи не той... Волошин?

В розмову втрутилася друга дівчина:

— Ото й подумає на такого.

Леся знову до Стрільця:

— Не він?

— Ні.

— То хто ж, скажи, Михайле.

— Рузіс, Касян, Фесенко, я — разом додумалися.

— Ото ти, значить, учора вночі й бігав у політвідділ.

— Та бігав же ж.

— А ми думали — у Вовчанському дівчину знайшов — то до неї, значить, чкурнув, — мовила Леся, всміхаючись, і задивилася теплом, ніжністю налитими очима в Стрільцеве обличчя. — Отаке ми думали...

Бородатий колгоспник, що стояв поодаль, раптом кашлянув, чмихнув:

— Неправильної ти думки про Михайла.

— Не сама я. Ось дівчата: і вони так думали.

— Да-а... наполоїт у нас, товариш Рузіс, митикуватий...

— Більшовик.. На всьому знається, от.

На межах з обох боків клину одно по одному спалахували багаття. Стрілець захвилювався:

— Дівчата, віхті вже понамокали. Беріть і гайда з ними в гони. Перша хай запалює свій смолоскип од першого багаття і підпалює од межі покрів соломи аж до другого багаття. Друга од другого до третього, третя од третього до четвертого... і так всі, щоб кругом значить запалити, у вогняне кільце, як казав товариш Рузіс, мишву вхопити...

Кинулися дівчата в гони. Стрілець тоді до хлопців:

— А ви біжіть на середину клина, паліть. Мишва з нір своїх вийде, кинеться втікати, а вогонь од межі й перейме її.

Кинулися й хлопці.

Стрілець швидко підійшов до гарби, взяв і собі віхоть, одв'язав вороного, мов галка, коня, вискочив на нього, торсонув ногами під боки й поскакав крізь уранішню синь, слідом за палахкотінням смолоскипів. Летів, перехоплюючи дух, мчав повз клин, що вже аж гоготав, охоплений з трьох боків вогнем. Доскочивши останнього багаття, він сплигнув з коня, запалив і свій віхоть, пустився бігти підпалюючи покрів соломи на клині од бору.

Минуло кілька хвилин і ярий клин увесь потрапив у вогняне кільце. Кругом нього стояли бригадники другої: спостерігали, як в'юнилося полум'я на стовбурах будяків, бур'яну, чули—як тріщали ті чагарі, як свистали й вили ховрахи та миші, втікаючи од смертоносних язиків огню. То там, то там крізь полум'яну запону проскакували зайці, втікаючи геть до бору.

— Ага... й косооким припекло, іч як петлі в повітрі роблять,—сміючись гукає бородатий колгоспник.—От би ружжо—небеспремінно вистрелив би оце з десятка. А то ж обід який би ми для всієї бригади зварили.

— Тепер неможна. Весна. Закон боронить звірину. То ж бачите—мартюки. Вони вже вагітні,—пояснив Стрілець колгоспникові.—Хай втікають. А взимку можна буде.

— О... о... диви... диви... ховрахи чи миші, он, на стовбури будячця спинаються, га! Ціла зграя.

Стрілець кинув оком на гущавину бур'янів, до якої підповзало полум'я. Справді: там на бадиллі цілими гронами висіли миші, звиваючись, крутячись, збиваючи одна одну.

— Вогонь підкрадеться до них спід низу і хопне... Вогонь і дим подавлять оту всю нечисть—харашо!

— Тю! га! фу ти! заець, о-о-он... Ге, понесло його як...

— А он, а он—лисиця, іч як хвостом метляє... Ну, просто крізь полум'я проскочила.

Ідучи слідом за полум'ям, Стрілець та бородатий колгоспник пильно дивилися під ноги.

— О, е!—і колгоспник торсає щось ногою.—Ховрах осмалений.

— Ні, ви гляньте сюди,— каже йому Стрілець і разом показує собі під ноги.— Мишви скільки загинуло, ось...

Клин палав.

Навколо чулися вигуки, тюкання на зайців і лисиць, що стрімголов проскакували вогняну запону й, мало невдаряючись об ноги бригадників, тікали геть на придінецькі низини.

Нараз бородатий колгоспник і Стрілець вчули собі за спинами тупотняву кінських копит. Обернулися. До них чвалом під'їхало три вершники, позскакували з коней і до Стрільця першим підступив полевод Волошин. Брови йому хмуро одстобурчилися, а на губах закипала ядовита усмішка:

— Оце ми приїхали,— буркнув хрипко він.— Неправильно ти зробив... шкоду колгоспові заподіяв.

Бородатий колгоспник насторожився, а Стрілець знизав плечима:

— Яку шкоду? Що я неправильно зробив?

Волошин ще ядовитіш осміхнувся й до двох дядюшок:

— Чуєте?— кивнув головою вбік Стрільця.— Він не зна, якої шкоди наробив, га?— Обернувся до Стрільця.— Та ти ж, можна сказати, по шкідницькому спалив недоторканий фонд соломи...

— Що-о-о?!.

— Те, що чуєш!

— Провокація?

Першому дядюшці вуса полізли до гори:

— А ми ось тобі ту провокацію й пропишемо в акті. Не сумлівайся — пропишемо...

Колгоспник осмикнув бороду:

— Гляди щоб тобі часом їжицю не вписали... Ми теж письменні... Хвонд ваш недоторканий давно вже миші з'їли. Горять оце тільки друзки од нього, о! А от що ви його мишами згодували — то ми вам і пропишемо...

— То ще побачимо,— буркнув Волошин і знову до дядюшок.— Щож — складемо акта?

— Звісно складемо.

Стрілець і зовсім схвилювався:

— Провокація!

Бородатий колгоспник махнув рукою:

— Складайте,— і до Стрільця:— Михайле, ходімо далі, поглянемо, як гине мишва, як бур'яни догорають, розведені тут полеводом. Бач до чого він призвів наше колгоспне поле — вогнем усяку нечисть доводиться випалювати.

Пішли.

А згодом їх навздогнали хлопці, дівчата — комсомол колгоспний, бригадники Стрільцеві, оточили бригадира й колгоспника, питалися:

— Чого то вони? Чого їм треба?.. Полевод.. члени правління.

Стрілець розказав, у чому річ. Обуренням закипіли голоси молоді...

— Он що, га!

— Звісно куди тягнуть...

— Та то ж не правління в нас, а підкуркульники!

— Поставмо питання в політвідділі про перевибори.

— Розігнати їх пора!

Тим часом три вершники навскач подалися шляхом у напрямі колгоспу.

Бур'яни догорали. Вогонь згасав, і тільки дим густий пеленою слався над клином.

— То що ж товариші,— звернувся Стрілець до бригадників трохи знервованим голосом.— Ходім до підвід, доки поснідаємо, то воно й перекурить.— Обернувся лицем до сходу: в очі вдарило проміння.— От бачите, вже й сонце зійшло.

Всі обернулися, примружили очі, поставляли над ними долоні:

— От... а ми за працею й не примітили того,— мовила Леся.

Стрілець казав далі:

— Поснідаємо, а воно, кажу, перекурить—то так що й оранку почнемо...

А як сонце викотилося над бір і на згарищі улігся дим—десять плугів пішли один за одним у гони, перевертаючи лемешами сіру, аж руду, землю. За першим плугом ішов сам Стрілець, а в погоничах йому білявий хлопчак, що ньокав на коней і голосом, як степова просторінь, співав пісню, яку почали дівчата, ідучи вдосвіта сюди:

Нам сила росте-е-е —
В колективнім труді-і-і,
Сміється нам степ
І ясніють нам дні-і-і.

Голос його підхоплюють усі орачі, і пісня громом підводиться аж до неба:

Ще й сонце не сходить,
А ми вже на бі-і-й,—
Ударимо ж гро-о-о-зно-о
По жисті ста-а-рі-і-й.

Бородатий колгоспник тепло, тепло посміхається собі у вуса:

— А так! Трудом нашим треба міцно і востаннє вдарити по ній, щоб значить і не очуняла, щоб і голови своєї страшної вже не підвела...

Минав день у завзятій радісній праці, скиби землі, одвертані плугами, хоронили під собою шар попелу, лягали одна на одну довгими сірорудими стрічками.

А як зайшло сонце й почало темніти, плугатарі розкидали по ріллі борони, плуги склали на гарби, запрягли коней і рушили тихо валкою в колгосп. На півдорозі зачулося їм то-

рохтіння й коні сторожко запрягли вухами, зафиркали. Боки й жижки тремтіли їм, очі напружувалися. Зза пагорка виповз сніп світла, потім другий, третій, п'ятий, б'ють в очі орачам. Коні збентежено пориваються то праворуч, то ліворуч шляху. Погоничі позскакували з гарб і взяли коней за поводи. А спереду все росте й росте невгамовне торохтіння, гуд і тріскотнява, сповнюють височінь залізним клекотом і миготливим сяйвом ліхтарів.

— З емтесе трактори йдуть,— проронив Стрілець, ступаючи попереду підвів поруч бородатого колгоспника.— Але: куди б це? В який колгосп ідуть?

— Хто й зна... Може в Гнилушку, а мо й в Українське.

І ось валка підвід звернула праворуч, щоб дати тракторам дорогу. Але ті зразу ж спинилися, торохтіння увірвалося, а з п'їтьми голос:

— Стрілець є?

— Я ось,— і бригадир простягся до переднього трактора.— А що там?

Назустріч йому, вийнята з п'їтьми тракторним ліхтарем постать з рушницею в руці. Стрілець впізнав: то був Широкоград.

— Оце веду на клин ще й п'ять тракторів. З емтеесу прислали. Товариш Рузіс телефоном казав — щоб скоріш з оранкою впоратись, то я й веду. Табором хотять стати. Трактористам підводу треба, щоб повернутися у колгосп ночувати. А ми сторожа до тракторів мусимо приставити. Ось і рушниця, я прихопив, щоб той... То кого б за сторожа?

Стрілець хвилину подумав, а потому до своїх бригадників:

— Чули товариші?

— А то ж як, чули.

— Чули, чули,— загуло навкруги.

— Ото ж — задня підвода хай повертає до клину й забере звідтіля в колгосп товаришів трактористів. А от — хто, товариші, піде трактори стерегти, га?

— Я! — аж крикнув білявий хлопець.

— Ні — я, — мовив другий.

— Чого б же то ти? Я піду...

— Ні... то мені личить на вартового... Я воєнне діло в гуртку вивчаю, от...

— І я вивчаю! Давай — піду я.

До Широкограда простягаються руки:

— Ні, хлопці — дівчатам випадає честь стерегти тракторів. Отож — дайте мені рушницю, я цю ніч вартуватиму, — каже Леся.

Стрілець глянув на неї очима, повними любові.

— Лесю, тобі сьогодні не випадає...

— Чому? — зніяковіло спитала та.

— А тому, що мо, хто й збереться напасти, щоб попусувати трактори, а ти ще невправна володіти зброєю.

— Ні... Таке, мабуть, що мені, як найстаршому з вас, випадає стерегти трактори,— мовить бородатий колгоспник.— Я й стрілець непоганий, і той... встережу значить... Адже так Михайле?

— А так,— погодився Стрілець.

Широкорад передав рушницю старому.

— Ну, рушайте ж,— гукнув по тому бригадир, обернувся до бородатого колгоспника.— Старино, вибери ж там найлучче місце для стоянки тракторів,— і скакнув на передню гарбу.

А як тільки валка вїхала на господарський двір другої бригади — мов із землі виріс полевод.

— Всі на збори, в управу зайдіть,— гукнув.— Коні одпряжіть, передайте конюхам їх, а сами на збори.

— Які там у біса збори такої пізнини?— спитав Стрілець.

— Про тебе, саме ти причина зборів. Солому спалив — то не викрутишся.

Стрілець знову, як і вранці — обурився, але цього разу змовчав. У напрузі весь коло гарби спинився, замислився:— „Чого вони хочать од мене?“— Пригадав розмову з Рузісом, що тиждень тому відбулась у політвідділі — „Ворог у боротьбі проти колгоспів щодня змінює тактику. Він до всього вдається. Колись йому за зборю був обріз, потім — шепотнява. Тепер він найбільше вдається до провокації, діє тихим підступом. Стерегтися треба... Тепер ворог провокує і чесних колгоспників, і керівників колгоспних. Часто сам висуває якусь господарську пропозицію, що спершу, коли поверхово глянути на неї — видається корисною... А потім дивись — ворожа, така, що підриває міць колгоспу“... То ж хіба й мене оце спровоковано? Сам Волошин ще два дні тому вхопився за ту мою пропозицію — випалити тим ожередом бур'яни на кліні... Навіть сам учора ввечері й палити хотів. Провокація...— Стрілець сам собі посміхається.— Не вдається...— і пішов до стаєнь. Там натрапив на купу соломи, що її вчора прихопили з ожереду бригадники на підстілку, висмикнув жмут, глянув: січка, нюхнув: смердить отрутно. Адже то був не ожеред а мишача барлога...

Повернувся в двір: бригадники вже всі у зборі.

— То що ж, на збори нас кликано товариші, ходім.

— А про що там говоритимуть?

— Мене в шкідники пошили.

— Що-о-о?— в один голос спиталася бригада.— То ж як — у шкідники?

— Солому, недоторканий фонд спалив я, кажуть, і шикують шкідництво.

— Ой, тут із підкуркульників хтось діє.

— Ходім, товариші.

Темна, але гомінлива вулиця згодом привела стрільцеву бригаду до управи — що вже повніла людьми й голосом. Як тільки Стрілець переступив поріг, почув:

— От він уже й є. Почнемо збори.— Волошин затарабанив олівцем по столу.— До порядку громадяни, почнемо.

Стрілець простягся до телефону, дзвонити почав, але корба йшла тихо, шуміла.

— В чому річ?— здивовано питається, а сам відчуває, як в очах йому спалахує підозріння.— Що трапилося?

— Спортився... чогось не дзвонить... — пояснив якийсь дя-дюшка з кутка.

Що було робити? Адже збори ці — незвичайні. Треба, щоб хтось із політвідділу на них був. Що робити? Як повідомити Рузиса?

Стрілець миттю одходить од телефона, сідає край столу й пише записку: „Товаришу Рузис! У нас екстрені збори оде починаються. Скоріш приїздить, або самі або хтось із політвідділу. Тут така провокація, така провокація... Мих. Стрілець.“ — По цьому вискакує з управи. Коло порога його бригадники — дівчата й хлопці.

— Хто проскочиться в політвідділ, одвезе ось цю записку?— й він показує папірця.— Ну, швидко — хто?

— Я, вихопилась Леся. Давай! — простягла руку, взяла папірець.— Як же...

— Біжи на стайню, хай осідлають найбистрішого коня. Сідай і просто до товариша Рузиса. Скажи — хай безпремінно приїздить... Діло політичне, важливе — скажи. Вилазка ворога.

Стрімголов кинулася дівчина до воріт, на вулицю, й зникла в темені. Слідом за нею вийшов на вулицю й Стрілець, спинився ждучи. Минуло кілька хвилин і повз нього промчав вершник. А як тупіт копит оддаленняючись стих, на вулицю вискочив і Волошин. До Стрільця простягся, каже:

Мало що спалив солому — виморених коней роздаєш кататися? Куди то й хто поїхав?

— У бригаді хазяїн я — то й діло мое, хто й куди моїм конем поїхав.

— Що-о-о?

— Діло мое — кажу.

— Як то? Я — полевод!

— У бригаді я хазяїн.

— Солому спалив, коні вимучуєш... Хазяїн, — колгосп. Розорити хочеш?

В ту ж мить їх оточив гурт молодиків:

— Хто це тут уболіває так за колектив наш, га? — спитався білявий хлопець.

Волошин на мить отетерів. Припав поглядом до обличчя молодика, а, впізнавши, розвів, руками.

— О, ба до чого ти вже привчив своїх бригадників? Ба як вони вже дивляться на колгосп...О, ба... Боліти, вболівати треба! А він, ге!—хто тут уболіває так за колгоспне добро, га? Це ж воно що таке, га?

— Ого-го, болельщик знайшовся!

Волошин метнувся навколо себе, очима, люттю дишучими вкипів у Стрільця, чмихнув:

— Питаюся—хто то й куди поїхав?

— А ти мені що? Спрос?

— Я на правлінні... на зборах сьогодні поставлю!

— Ходім в управу й поставиш.

— Ні, ти скажи—куди то поїхано, й хто?

— Знаєш що, Волошин? Іди ти к...

— То ти он як? Ага!—значить криєш?—той,—і Волошин шурхнув у ворота.

— Гадюка,—витиснув хтось, сплюнувши йому вслід.

Незабаром Стрілець і його хлопці знову пішли в управу. Зустріла їх та ж колотнеча, що й спершу. Кричали всі разом, галасували. А над усім тим гамом плавав терпкий і лайливий голос Волошина:

— Он до чого він, цей новий бригадир, веде наш колгосп. До розору. Солому спалив... недоторканий, значить, фонд. Оце когось конем на гулі, мабуть, до якоїсь вовчанської барохи вирядив, значить—коні на роз'їзди своїм бригадникам дає...

Підспівуючи подедоводі в кутку хрипко бубонів якийсь старий правлінець:

— Еге ж, еге ж. Ото такої він з города науки привіз... Ото вчить так хазяйнувати... Бо, іч хвалиться—в робітниках побував. Бо іч—в комсомолі ходить...

Над столом звівся Волошин:

— Грамодяни-колективісти, до порядку.

Крики стихли. Тільки й чути було, як коло порога кахикають нервово молодики.

— Слухаємо... Кажі вже що.

— На порядку денному—про вчинок Стрільця, що без ухвали правління спалив ожеред соломи—наш недоторканий фонд, значить, о! Ми сьогодні про це склали й акта, щоб і справу в суд негайно передати.

В цю мить за стінами управи почулося торохтіння мотора, а в причілкові вікна вдарило проміння ліхтарів, освітили спохмурілі лица. Люди примружили очі. Голос Волошинові увірвався. Хтось уронив:

— Автомобіль. Видать з політвідділу приїхали.

Волошин раптом осів, посунувся лавою зза столу.

— Продовжуй, продовжуй,—спостерігши те, вимовив Стрі-

лець.— Чого ж змовк? Далі кажи. Я ж шкідник... Веди своє слово до кінця.

Волошин, стоячи край столу, мнеться, похитується. Нарешті зводить вщерть переповнені острахом і люттю очі:

— Так от, соломі він спалив...— каже, але вже голосом хрипко-тихим, безвільним.— Правда, я сам дав на це згоду... Солома той... трошки підгуляла... то я й ставлю на затвердження нашої, себто: моєї й Стрільцевої дії... рішення, значить— випалити нею бур'яни на ярім клині, от... Як ви на це громадяни-колгоспники? Мабуть, той... згода, га? Я пропоную нашу дію схвалити...

— Не туди Волошине потяг!— і Стрілець рвонувся до столу.— Ти ось краще прочитай акта, що ви його склали. Ти ж у суд подати нахвалався.

В цю мить одчинилися двері і в управу увійшов середній, на зріст, у шинелі й теплій баранячій шапці смаглявий чоловік.

— Доброї ночі вам, товариші, — сказав він і його бистрі, проникливі очі пустились обличчями, постатями колгоспників.

— І вам того ж, товаришу Рузіс — драстуйте! — одповіла простора хата густими голосами.

Начполіт першим підступив до Стрільця, руку потис йому:

— Здоров Михайле. Як справи?

Той, зніяковівши трошки, щиро осміхнувся, глибоко в очі Рузісові глянув.

— Добре! Ось воюю з ними, — й показав за стіл, де, збившись у гурт, сиділи члени правління, поховавшись за згорблену спину полевода. Далі Стрілець, підтримуваний репліками та притакуваннями своїх бригадників-комсомольців, розповів усе, що трапилося.

В управі стояла напружена тиша. Всі слухали розповідь бригадира другої, й поглядали то на товариша Рузіса, то на Волошину, що, звитившись, осувався під стіл.

Стрілець, розповідаючи, дістав із столу акта й подав його начполітві:

— Ось, почитайте чого вони тут понаписували, — і змовк, вкипів очима в аудиторію.

Товариш Рузіс читав одними очима. Тепер уся увага зборів зосередилась на ньому. Було видно, як іскряться, помигують очі начполітові, як закипає в них невідразна жага щось поспитати чи сказати. Проте, він був спокійний, а напруга серед людей від того виростала в невимовну тишу.

Раптом одчинилися двері і в управу з оберемком соломи під пахвою увійшла Леся.

— Ось, — кинувши на стіл і прикривши нею теки, що там лежали — сказала вона, перехопила дух. — Гляньте!

В помешканні запахло смородом мишачого лежбища.

Начполіт перекинув очі на друзки соломи, що лежали на

столі, побачив: пойняті вони сивиною цвілі й вогкотою степу. Простяг руку, взяв жмут, приглянувся ближче: грибок гнилизни попереїдав уже соломі тканину. Згодом перекинув погляд на Волошина:

— Оце такий у вас фонд недоторканий?

— Еге ж... такий...— захриплим голосом одповів той.— Але ми не винуваті. Дощі йшли... замокла й почала пріти...

— Об'єктивна причина, значить?

— Пошти що й так.

— Навмисне згноїли?

— Ні... що ви... Ми той... дощі...

І взяв собі слово товариш Рузіс. Говорив він тихо, спокійно. Слово його те кому радістю горіло в очах, піснею бойовою дзвеніло у вухах, кому холодом осипало спину, тремтіло в серці розрадою, грозою било над головами. Два правління й Волошин поосувалися з лави ще більше.

— Тут явна провокація! Волошин, правління в цілому потрапило на гачок глитаїні— це факт! Стрільця, що по більшовицькому заходився викорчувувати бур'яни на ярім клині, скомпромітувати хотіли— факт!

Леся мигнула іскорками очей:

— Отут, в управі треба ще бур'ян викорчувати,— подала вона репліку.— І то негайно. Переобрати управу пропоную!

— Переобрати!— загуло навкруги.

— Сьогодні переобрати пропоную!— подав од порога Широкоград, що, одвівши на ночівлю трактористів, потрапив сюди саме на промову начполіта.— Оце зараз.

Очі аудиторії вкипіли поглядами в товариша Рузіса: що він на те скаже?— ждали.

Начполіт обвів аудиторію проникливим поглядом, хвилину мовчав, вдивляючись в обличчя, напругою повиті:

— То переобрать товариші пропонуете?— спитав згодом і задивився на Стрільця.— Так?

— Переобрать,— в один голос гукнула аудиторія.

І вийшло так, що проти своєї волі товариш Рузіс став за голову сьогоднішніх зборів. Секретарювати сіла до столу комсомолка Леся.

— То кого ж до нового правління пропонуете, товариші?

— Стрільця пропонуємо!— сказала молодь.

— І Широкограда впишіть,— подали старші колгоспники.

— Юрченка пропонуємо!

Посипались прізвиська, загула аудиторія, загомоніла.

— Стрільця, нам Стрільця на голову.

— Ми за Стрільця!!!

— А кого ж тоді на бригадира другої визначимо?— спитався начполіт.

— Стрілець нам і за бригадира буде!!!

Тим часом Волошин і двоє правлінців один по одному висунулися зза столу й потягли до порога. Спини їм горбатіли, голови були повтягвані в комірці піджаків.

— До суду пропоную віддати Волошина!— подав хтось.

Товариш Рузіс підняв догори руку:

— Це само собою вирішимо.

...Далко за північ скінчилися ці незвичайні збори колгоспників. З управи друга бригада вийшла в повному складі. Вів її Стрілець, а поруч нього йшов і товариш Рузіс. За ворітьми заторохтів мотор авта й мигнули вогняними очима ліхтарі. Рузіс потис Михайлові руку:

— Ворога ми розбили, але він ще пручається— пам'ятай це,— сказав він, ступаючи в машину.— Чорт власності, що сидить ще в багатьох колгоспників у душі-діе—незабувай.

Ліхтарі прорізали вуличну пітьму й машина рушила.

А як схід узявся передранішнім багрецем—з колгоспу, крізь квітневу просинь, в напрямі ярого клину знову йшла валка гарб. То Стрілець вів свою бригаду на оранку. Поруч нього на передній гарбі сиділи й трактористи, гомоніли. А над серединою валки, полум'ям негасимого багаття палахкотіла пісня:

Ще й сонце не сходить
А ми вже на бі-і-й,
Ударимо ж гро-о-зно-о
По жисті старі-і-і-й.

Вовчанська МТС— Харків.
Грудень 1933 р.

СИГНАЛ ДАНО

Не завжди приемні місячні ночі. Ось ця ніч така світла, як справжня північна біла ніч. Хоч куди поглянеш — те саме місячне, проміння розливається, як срібло й бурштин. Але нам неприємно. Дядькові Нойкові навіть вирвалося щось неприємне — „ц, ти гультаю“ — вилаяв місяць. І додав:

—... І твоя перекирвлена холодна морда...

— От і зрозумій, дядьку Нойку... Кому потрібний він тепер, скажи мені, га? — морщився Нікола, що повернувся на правий бік і уставився на місяць. — Коли б ми були закохані — розумію, а то, як кажуть, ми жінок й дітей маємо...

Нікола погладив рукою свій новий карабін і поправив патронну сумку, що перепоясувала йому груди вздовж і вшир. „Жінок й дітей“ — означало: рушниці й патрони. Така Ніколина мова!

У групі замовкли.

— „Ви подасте сигнал. Але будьте пильні!... Місяць!...“ — такі останні слова секретаря організації Драгана.

У групі саме й думали про те, як подати умовний сигнал, за яким почнеться наступ по всіх пунктах — на казарму, вокзал, пошту, банк, військовий склад... Вони, саме вони повинні подати сигнал. Але як? Як дістатися до місця, звідки треба подати сигнал? Проклятий місяць! Світить! Заважає! Видно, як у день! І кому він потрібний тепер? Він зайде, але хіба можна гаяти час, навіть хвилину, секунду? А умовне місце далеко. Вулиці, багато вулиць і кварталів треба проминути

¹ Петр Аджаров (народ. 1903 р. у Болгарії) сучасний болгарський письменник. З походження син селянина бідняка. Свій творчий шлях започаткував порівняно рано поезіями і невеликими оповіданнями.

Брав участь у вересневому повстанні в Болгарії. Зазнав фашистських катівень. Після вибуху в Софії і нечуваного фашистського терору емігрував з Болгарії.

Тепер пише виключно прозові речі. Тематика — боротьба болгарського пролетаріату і трудяшого селянства з фашистами, фашизмом; останнім часом — соціалістичне будівництво на батьківщині світового пролетаріату, СРСР. Недавно здав до друку збірку оповідань „Не ас“, в якій описує соціалістичне будівництво на Україні. Написав кілька оповідань для дітей. Нині працює над романом з болгарського вересневого повстання.

проминути фашистські пости і аж тоді... Ех, а тоді нехай світить, нехай всміхається місяць... Нехай...

Але найголовніше, що було, то треба було почати саме звідти, куди йшла група дядька Нойка (його обрали на начальника і керівника). Там, у тому місці—проклятому місці—нудилися, закуті кайданами, найкращі товариші, що чекали на безславну смерть. Безславну тому, що не на барикадах, не там, де вмирають з рушницею в руках... А озвірілі фашисти знали ціну тим товаришам. І хіба можна їх залишити? Адже фашисти, перед тим, як здатися, закидають бомбами каземати, де сидять заарештовані товариші. Ні! Треба почати саме звідти, нападати несподівано, не дати змоги фашистам здійснити тієї пекельної справи, а водночас буде даний сигнал для нападу по всіх пунктах.

Такий був план і його тепер треба здійснити. І думка про те, як дістатися до сигнального місця, точила, рухала мозок цілої групи.

Навколо стовбичили хрести й пам'ятники. Вони відбивали місячне проміння і були дивно мовчазні. Край огорожі цвинтаря, де розташувалася наша група, росли акації і самшид. На самшидовому листі блищало багато, дуже багато маленьких точок. То — роса.

Від ріки — вона за десять кроків — теж тягнуть немов холодні вогні голки. І холодні дріжжі проймають дядька Нойка — холодно, — але він не почуває його, бо голова йому горить єдиною думкою.

— Сигнал мусить бути!

Тихо. Мовчать акації, мовчить самшид, мовчить річка, мовчить і наша група.

Ще кілька хвилин мовчанки.

А сигнал?

.....

— Скидайте взуття. Всі в шкарпетках! — скомандував ледве чуто дядько Нойко.

Група зрозуміла. Тихо, без шуму скинули вже взуття.

— Тепер за мною. Тримайтеся сутінку огорожі. Але... тихо!...

Вулиці порожні, мовчазні. Тільки тут — там на рогах мигтять ліхтарі, але їхнє світло губиться серед місячної вересневої ночі. В сутінку паркану коло Табакового двору, стискаючи карабіни в руках, зігнувшись, іде дев'ять чоловіка. Це — наша група. Уперед кинувся дядько Нойко. Він уп'явся поглядом вперед і йде — обережно, навшпиньках.

Група вже пройшла більше, як половину відстані. Залишалося дві поперечні вулиці. І там, за тими вулицями, зовсім недалеко, група перша повинна почати наступ.

Десь далеко засюрчав жандармський сюрчок. З південної частини міста долітали гудки маневрового паротяга.

Ось і місце — високий будинок, що його дядько Нойко і всі ми добре знаємо. Скільки разів, не один раз і не двічі, члени групи „відвідували“ цей будинок! Знаємо його добре. Ось тут парадні двері. А там, ліворуч — ворота. Із західнього боку заїжджий двір багатія Б. Треба залізти в заїжджий двір, а звідти через паркан — у сутінку паркану, — у двір охранки. Ще кілька кроків — десять, сім, п'ять...

Дядько Нойко перескочив через ворота заїжджого двору. Іван, Нікола, Мілан... усі, як леви, перестрибнули також.

Перед нами, перед нашими очима, чорніла проклята будівля жандармської управи й охранки.

— Бухалки¹ — промовив дядько Нойко.

Хіба хто не готовий!

Готові!.. Усі готові!

І...

Сигнал!

Тишу міську розірвав якийсь надзвичайний гуркіт, полетів до неба, потім вернув назад, ударився об міські мури, розсипався, знову полетів нагору, наниз, на схід, на захід, північ, південь... Над містом заспівали кулі, від казарм, з інших частин міста долітали нечисленні рушничні постріли — то часті, то переривчасті. Серед загальної гуркотняви ясно чути було, як вибухали бомби, погавкували кулемети...

Заарештовані товариші вийшли вже з камер. Ось товариш Донський потяг полонений кулемет і затарахкотів. Кулемет почав плювати вогнем і сталлю і строчив залізні шви над містом. Дарунок фашистам!

З вулиць на майдан линуць робітники. В очах усіх іскряться вогники. Чути вигуки:

- Хай живуть ради!
- Хай живе робітничо-селянська влада!
- Диктатура пролетаріату!..
- Революція!
- Влада рад!..
- Ура-а-а-а!

Товариш Еню, авторитетний і гідний комуніст, грандіозний і величний у своєму захваті. Добре знайомий усім голос його пролунав:

— По загонах, ладна-айсь!

І через хвилину - другу:

— Перший загін — до казарми!.. Кро-ко-о-м, руш!

— Другий загін! Кро-ко-о-ом, руш.

— Третій загін! Кро-ко-о-ом!...

І загони пішли під гучне ура.

¹ Бухалка — циліндрична бомба з дерев'яним держакком.

— А де Нойко?— звернувся товариш Еню до мене.

— Дядько Нойко!— озвався я, і щось ужалило мені в серце.

— Де він?— запитав і я.

До нас наближався Мілан. Він був схвильований, а очі йому горіли й світилися, як вугілля.

— Швидше!.. Швидше!..

Ми кинулися за ним. За рогом жандармської управи й охранки, коло парадних дверей пізнали ми розпластане тіло дядька Нойка. Біля нього, під світлом ліхтаря, блищала кривава — пляма.

— Нойко!— покливав товариш Еню.

Але дядько Нойко мовчав. Потім поворухнувся, підвів голову, подивився кудись і сказав:

— Сигнал дано!...

Але голова його заколихалася, хитнулася востаннє і повисла на наших руках.

Ми скинули шапки. Мілан витирав очі.

— Добрий партієць був!...— сказав тов. Еню і, повертаючись до тих, що надійшли, гукнув:

— По місцях! Сигнал дано!...

З болгарської переклав Віктор П-ий